

şunlardır: *Tahkîkû'l-Kâmûsi'l-muhtîf, Hüsâmü'l-intişâr fî vezâreti Benî 'İş-rîne'l-enşâr, Hamâ'ilü'l-verd ve'n-nis-rîn fî beyti ebnâ'i 'İşrîn, el-Ecvibetü't-Tûnisîyye, Te'lîf fî 'ilmi'l-kîmyâ, Şerhu Kaşîdeti'z-Zeyyânî, Taşhîhu'l-ğays, el-Bedî' fî 'ilmi't-ta'dîl* (eserlerinin bir listesi için bk. Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, II, 634).

BİBLİYOGRAFYA :

Kensûsi [Ekensûs], *el-Ceyşü'l-aremremü'l-hu-mâsi fî devleti evlâdi Mevlânâ 'Alî es-Sicilmâsi* (nşr. Ahmed b. Yûsuf el-Kensûsi), Merakeş, ts. (el-Matbaatü'l-varakâtü'l-vatanîyye), tür.yer.; Selâvî, *el-İstikşâ*, VIII, 97, 102, 120-122, 132-138, 148-158, 163, 170; E. Lévi-Provençal, *Les historiens des Chorfa*, Paris 1922, s. 27-30, 200-215, 353-354, 363, 398, 404, 468; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 404; Ahmed Tarabîn, *el-Târîh ve'l-mü'er-rihûne'l-'Arab fî'l-'aşri'l-hadîs*, Dimaşk 1970, s. 198-201; Abbas b. İbrâhim, *el-'lâm*, VII, 8-9; İbrâhim Harekât, *el-Mağrib 'abre't-târîh*, Dârülbeyzâ 1405/1985, III, 128-172; Muhammed el-Mennûnî, *el-Meşâdirü'l-'Arabîyye li-târîhi'l-Mağrib*, Muhammediye 1410/1989, II, 93-95, 103, 109, 132-133, 136, 155; Zarîf Muhammed, *Târîhu'l-fikri's-siyâsî bi'l-Mağrib*, Dârülbeyzâ 1989, s. 123-127; Abdülatîf Hüsnî, *el-Uşûlü'l-fikriyye li-neş'eti'l-vatanîyyeti'l-Mağribîyye*, Dârülbeyzâ 1991, s. 16-19, 50, 55-57, 60, 94-99, 102, 193-194, 205-206, 236-237; Abdullah Kennûn, *Mevsû'atü meşâhiri ricâli'l-Mağrib*, Beyrut 1414/1994, I/4, s. 3-31; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, *İlhâfû'l-muhtâlif bi-vefeyâtü a'lâmi'l-karnî's-sâlis 'aşer ve'r-râbi'* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1997, I, 1294; Muhammed b. Muhammed el-Hacûcî el-Hasenî, *İlhâfû ehli'l-merâtibi'l-'irfânîyye bi-zikri ba'zi ricâli'l-'târîkati'l-Ticânîyye* (nşr. Muhammed er-Râdî Kennûn el-Hasenî), Rabat, ts. (Dârü'l-emân), III, 786-1143; *Mu.M*, IV, 109-110; Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, "Ekensûs", *Ma'lemetü'l-Mağrib*, Rabat 1410/1989, II, 632-634; Ahmed Mütefekkir, "Ekensûs, Muhammed Ahmed", *Mu.AU*, II, 293-296. 

İSMÂİL CERAN

EKVA', İsmâil b. Ali

(إسماعيل بن علي الأكوغ)

(1920-2008)

Yemenli tarihçi.

11 Cemâziyelâhîr 1338'de (2 Mart 1920) San'a'nın yaklaşık 100 km. güneyindeki Zemâr şehrinde dünyaya geldi. Yemenli âlim Muhammed b. Ali el-Ekva'n kardeşidir. Babasının kadı olmasından dolayı Kâdî lakabıyla anıldı. Ekva' ilk eğitimine Zemâr'daki Şemsiyye Medresesi'nde başladı. Ardından babası ile diğer aile büyüklerinden ve Yemen'in önde gelen âlimlerinden Kur'an, hadis, fıkıh, nahiv gibi dersler okudu. Dinî ilimlerde çok sayıda ulemâdan icâzet aldı. Babasının vefatından sonra erken sayılacak bir yaşta Yemen'de mevcut yönetime karşı ortaya çıkan Ahrâr hareketine katıldı. Bunun



İsmâil
b. Ali
el-Ekva'

ardından fikirleri ve mücadelesi yüzünden İmam Yahyâ Hamîdüddin döneminde ağabeyi Muhammed b. Ali ile beraber 1944'te tutuklanıp cezaevine konuldu. 1946'da tahliyesinden sonra 1948'de gerçekleşen ayaklanma başarısızlığa uğrayınca ikinci defa tutuklandı. Üç yıl süren tutukluluğunun ardından İmam Ahmed b. Yahyâ'nın izniyle hapisten çıktı, eğitim ve öğretim amacıyla İngiliz idaresindeki Aden şehrine gitti. Burada bir yandan öğretmenlik yaparken diğer yandan iki önemli siyasetçi Ahmed Muhammed Numân ve Muhammed Mahmûd ez-Zübeyrî ile görüştü, onların hareketine destek verdi. Daha sonra Mısır'da, Suriye'de ve hac vazifesini yerine getirmek üzere Mekte'de bulundu. 1961'de Yemen'e döndü ve Rusya'ya diplomat olarak gönderildi. Cumhuriyet rejiminin kurulduğu 1962 devrimine kadar bu görevini sürdürdü. Yemen'e dönünce Cumhuriyet yönetimi tarafından Kahire büyükelçiliğinde kültür ataşeliğine tayin edildi. 1964 yılından itibaren Dışişleri Bakanlığı bünyesinde maslahatgüzarlık, elçilik, büyükelçilik, Dışişleri bakan yardımcılığı gibi vazifelerde bulundu. Kadî Abdurrahman İryânî'nin (Eryânî) yönetime gelmesinin ardından kurulan yeni hükümette son olarak Enformasyon bakanlığı görevini üstlendi. Hükümetin 1969'da istifası üzerine siyaseti bıraktı ve uzun zamandan beri uzak kaldığı ilmi faaliyetlerine geri döndü.

Ekva' yazma eserleri ve tarihî değeri olan kitapları koruma altına almak amacıyla bir müessese kurdu. Sonraları el-Hey'etü'l-âmme li'l-âsâr ve dûri'l-kütüb ismiyle anılan bu kurumun başkanlığını 1990'da emekliye ayrılıncaya kadar yürüttü. Başkanlığı süresince vaktinin çoğunu ilmi araştırma, neşir ve arkeolojik çalışmalara ilişkin uluslar arası kongrelere katılmaya ayırdı. Başta Arap ülkeleri olmak üzere birçok Avrupa ülkesine ve Amerika

Birleşik Devletleri'ne ilmi seyahatler yaptı. Yine bu görevi sırasında Yemen Arkeoloji Müzesi'ni kurdu. Bu vesileyle Yemen'de tarihî eserlerin restorasyonuna katkı sağladı; çalışmalar neticesinde kaybolmaya yüz tutmuş olan nâdir eser ve yazmalar ortaya çıkarıldı. 1972'de San'a Ulucamii'nin restorasyonu esnasında bulunan ve dünyada en eski Kur'an nüshası olarak kabul edilen yazma nüshalara bu çalışmalar sırasında ulaşıldı. İsmâil b. Ali el-Ekva' 20 Şevval 1429 (21 Ekim 2008) tarihinde vefat etti. Yaptığı çalışmalarla adından söz ettiren ve çok sayıda projeye katkı sağlayan Ekva' uluslar arası birçok kuruluş tarafından ödüllendirilmiştir (<http://www.ircica.org/ircica-award-for-patronage-in-the-preservation-of-cultural-heritage-and-promotion-of-research-2003/irc489.aspx>; http://www.akdn.org/akaa_award9_awards_detail4.asp).

Eserleri. 1. *Neşvân b. Sa'îd el-Himyerî* (Beyrut 1985). Zeydî âlimi ve şair Neşvân'a dair bir eserdir. 2. *el-Emsâlü'l-Yemânîyye* (I-II, Beyrut 1968; Beyrut-San'a 1405/1984). Atasözlerini ve deyimleri alfabetik sırayla açıklayan bir çalışmadır. 3. *el-İmâm Muhammed b. İbrâhim el-Vezîr ve kitâbühü el-'Avâşım ve'l-ğavâşım* (Amman 1988; Beyrut 1418/1997). Yemenli Zeydî-Selefi âlimi Ebû Abdullah İbnü'l-Vezîr'in (ö. 840/1436) hayatı ve adı geçen eseriyle ilgilidir. 4. *Hicerü'l-'ilm ve me'âkîlüh fi'l-Yemen* (I-V, Beyrut-Dimaşk 1416/1995). Müellifin 1970'te başlayarak üzerinde uzun yıllar çalıştığı bu ansiklopedik eserde Yemen'de ilmi amaçlarla hicret edilen, ilim kalesi olarak adlandırılacak 500 civarında merkezden ve buralarda yetişen âlimlerden bahsedilmektedir. Ayrıca Yemen'deki Ehl-i sünnet ulemâsı hakkında geniş bilgiler içermesi bakımından önemlidir. Müellif eserine *el-Müstedrek 'alâ hiceri'l-'ilm ve me'âkîlihî fi'l-Yemen* adıyla bir zeyil yazarak (Beyrut-Dimaşk 1424/2003) önceki baskıda yapılan hataları düzeltilmiş ve eksiklikleri tamamlamıştır. 5. *ed-Devletü'r-Resûliyye fi'l-Yemen, 626-858/1228-1454* (Aden 2003). 6. *Zeydiyye: Neş'etühâ ve mu'tekadâtühâ* (Beyrut 1412/1992, 1417/1997, 1421/2000). 7. *el-Medârisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen* (Dimaşk 1980; Beyrut 1400/1980, 1406/1986). Eserde Yemen'deki ve özellikle Resûlîler zamanında faal olan medreselerle buradaki ilmi faaliyetler hakkında önemli bilgiler verilmektedir. 8. *Me'hâlifü'l-Yemen* (Abû Dabi 2002). Yemen'in belli başlı bölgeleri,

kabileleri, dil ve edebiyatıyla ilgili eserlere dairdir. **9.** *A'raf ve tekkâlidü hukkâmi'l-Yemen fi'l-âşri'l-İslâmî* (Beyrut 1994). İslâm döneminde Yemen'deki örfî hukuk, idarecilerin âdet ve geleneklerine dairdir. **10.** *E'immetü'l-İlmi'l-müctehidin fi'l-Yemen* (Amman 2002). Bunların yanında İsmâil b. Ali el-Ekva', Muhammed b. Ahmed el-Hacerî'nin *Mecmû'u büldânî'l-Yemen ve kabâ'ilihâ* adlı eseriyle (I-IV, Dımaşk-San'a 1404/1984) Yâkut el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-büldân*'ında geçen Yemen'deki yer adlarına dair bölümleri neşretmiş (*el-Büldânü'l-Yemâniyye 'inde Yâkût el-Hamevî*, Küveyt 1985; Beyrut-San'a 1408/1988), ayrıca *el-Mevsû'atü'l-Yemeniyye*'ye (I-IV, Beyrut 1423/2003) çok sayıda madde yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Merâci'ü târihi'l-Yemen*, Dımaşk 1972, s. 42; İbrâhim Bâcis Abdülmecid el-Makdisî, *İsmâ'îl b. 'Alî el-Ekva'*: 'Allâmetü'l-Yemen ve mü'errihuhâ, Dımaşk 2005; Muhammed b. Muhammed Zebâre es-San'ânî, *Nübelâ'ü'l-Yemen bi'l-ğarnî's-sânî 'aşer li'l-hicre*, San'a 1433/2012, I, 43-44; Tim Mackintosh – Smith Bayt al-Sayrafi, "In Memoriam: al-Qâdi İsmâ'îl b. 'Alî b. Hısayn al-Akwa'", *Yemen Update*, sy. 49-50 (2007-2008), s. V-IX; Ahmed b. Mahmûd ed-Dâhin, "İsmâ'îl b. 'Alî el-Ekva': 'Allâmetü'l-Yemen ve mü'errihuhâ", 21/05/2007, <http://www.alukah.net/Culture/0/782> (İbrâhim Bâcis'in aynı adlı kitabından alıntıdır); Abdülmelik eş-Şeybânî, "el-Kâdi İsmâ'îl b. 'Alî el-Ekva'", *Şahîfetü Marebpress*, 28 October 2008, <http://marebpress.net/articles.php?id=4351>; M. Ali Şâhin, "Kâdi İsmâ'îl b. 'Alî el-Ekva'", *Mecelletü'l-gurebâ*, 1 Kasım 2008, http://www.alghoraba.com/index2.php?option=com_content&task=view&id=318&Itemid=116&pop=1&page=0; *Şahîfetü 14October*, sy. 14270 (23 Ekim 2008) <http://www.14october.com/news.aspx?newsno=50865>; <https://ar.wikipedia.org/wiki/نمار> (http://en.wikipedia.org/wiki/Sana'a_manuscript; http://ar.wikipedia.org/wiki/مخطوطات_صنعاء; <http://www.alarabiya.net/articles/2012/10/11/243176.html>).



MAHMUT KELPETİN

EKVA', Muhammed b. Ali

(محمد بن علي الأكوغ)

(1903-1998)

Yemenli tarih ve hukuk âlimi,
siyasetçi, edip ve şair.

San'a'nın yaklaşık 100 km. güneyindeki Zemâr şehrinde dünyaya geldi. Hivâlî nisbesiyle anılır. İlk dinî eğitimini babasından ve şehirdeki diğer hocalardan aldı. Babasının görevi sebebiyle 1923'te İb şehrine yerleştiyse de bu görev uzun süreli olmadı ve tekrar Zemâr şehrine döndü. Burada kendini ilme verdi; dönemin önemli

âlimlerinden Kadî Yahyâ b. Muhammed'in derslerine devam etti. 1937 yılı Ekva'nın hayatında bir dönüm noktasıdır. Ekva', ziyaret amacıyla İngiltere'nin sömürgesi olan Aden'e gittiğinde daha önce görmediği güzelliklerle ve modern bir hayatla karşılaştı. Bu döneme ait bazı şairlerin divanlarını, İslâmî uyanışı etkileyen Cemâleddîn-i Efgânî, Muhammed Abdud, Reşid Rızâ, Emîr Şekîb Arslan ve Abdurrahman el-Kevâkîbî gibi âlimlerin kitaplarını satın alma imkânını elde etti. Bu yıllarda Filistinli Muhammed Ali Tâhir'in çıkardığı eş-Şebâb gazetesinde yazı yazmaya başladı. Talebeleri onun burada elde ettiği birikim ve tecrübelerinden çok faydalandı.

Diğer taraftan ülkesindeki siyasal sıkıntılara kayıtsız kalamayan Ekva', Yemen'in idaresini üstlenmiş olan İmam Yahyâ Hamîdüddin (1904-1948) ve oğullarının halka zulmetmelerine karşı çıktı. Özellikle 1943'te devlet hazinesinde zekât olarak toplanan kışlık erzak bulunmasına rağmen İb, San'a gibi Yemen'in pek çok şehrinde binlerce insanın açlıktan ölmesine tepki gösterdi. Bu olaydan sonra bütün çalışmalarını siyasete yöneltti. Bu amaçla Cumhuriyet Meclisi'nin eski başkanı Abdurrahman b. Yahyâ ve Hasan b. Muhammed ed-Duays gibi seçkin bir zümre ile beraber "emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker" prensibiyle İslah Cemiyeti'ni kurdu (1944). Merkezi İb şehri olan cemiyetin liderliğine Ekva' getirildi. Daha sonra cemiyet İmam Yahyâ ve oğullarının zulmünden kaçarak Aden şehrine sığınan, liderliğini Ahmed Muhammed Nu'man ve Muhammed Mahmûd ez-Zübeyrî'nin üstlendiği Ahrâr hareketiyle ittifak kurdu. İttifakın ardından hareket Terîm, San'a, Zemâr gibi şehirlerde güçlenmeye başladı. Bundan rahatsızlık duyan Yemen yönetimi aralarında Ekva'nın da yer aldığı cemiyet üyelerini 1944'te tutuklattı. Ekva' üç yıl sonra tahliye edildi ve İmam Yahyâ'nın öldürülmesine kadar (17 Şubat 1948) faaliyetlerine gizlice devam etti. Ancak iktidara gelen yeni yönetim zamanında da durum değişmedi. İmam Yahyâ'dan sonra İmam Ahmed b. Yahyâ döneminde (1948-1962) başta Ekva' olmak üzere Hizbü'l-ahrâr'ın kurucuları yeniden hapse atıldı. İlk yıllarda oldukça sıkıntılı geçen tutukluluk hayatı daha sonra normale döndü. Hapishanenin bu dönemde Ekva' için kültürel ve siyasal bir ortam haline geldiği görülmektedir. Dışarıdan kitapların getirilmesi ve öğretim faaliyetine izin verilmesi hapishaneyi bir medreseye dönüştürdü. Ekva', yedi yıl süren tutukluluk sürecinde Arapça dersleri

verdi, ayrıca Hemdânî'nin *Kitâbü'l-İklîl*'inin tahkik çalışmalarına devam etti. Tahliye edildiği 1955'ten sonra onun için yeni bir dönem başladı. Getirildiği kadılık görevine cumhuriyetin ilân edildiği 1962 yılına kadar devam etti. Ardından Adalet bakanı yardımcılığı (1963), Adalet bakanlığı, Vakıflar bakanlığı (1964) ve telif ve yayın komisyonu başkanlığı gibi görevler üstlendi. Bu dönemde ülkenin yönetim şekli hakkında devam eden cumhuriyetkrallık tartışmalarıyla yakından ilgilendi. Yazılarında ve konuşmalarında cumhuriyet yönetimini tercih ettiğini bildirdi. Ekva' 14 Kasım 1998 tarihinde vefat etti.

Eserleri. Telif: **1.** *Şafha min târihi'l-Yemeni'l-ictimâ'i ve kışsa hayâtî* (I-II, Dımaşk 1970, 1990). **2.** *el-Yemenü'l-ħad-râ: Mehdü'l-ħadâra* (Kahire 1971; San'a 1402/1982). Eserde genel İslâm tarihinin yanında Yemen'in idarî, siyasî ve sosyal hayatından, coğrafi ve tarımsal özelliklerinden bahsedilmekte, ayrıca bölgede yaşayan kabilelere ve tarihî eserlere ilişkin mâlûmat verilmektedir. **3.** *el-Vesâ'î-ku's-siyâsiyyetü'l-Yemeniyye: min ku-beyli'l-İslâm ilâ sene 332* (Bağdat 1396/1976). **4.** *Hayâtü 'âlim ve emîr: Yahyâ b. Muhammed el-Eryânî el-Yaḥşubî ve İsmâ'îl b. Muhammed Bâ Selâme el-Kindî ve şafha meḥûle min târihi'l-Yemeni'l-mu'âşır* (I-II, San'a 1407/1987). **5.** *Aḥdâşü sevre 1955* (San'a 2004).

Neşir: Hemdânî, *Kitâbü'l-İklîl min aḥbâri'l-Yemen ve ensâbi Himyer* (I-II, Kahire 1963-1966; Bağdat 1977-1980; I-II, VIII, X; San'a 2004, 2008), *Şifatü Cezîretî'l-Ārab* (Beyrut 1394/1974; Riyad 1974, 1977), *Kitâbü Kaşideti'd-dâmiqa* (Kahire 1978); Umâre el-Yemenî, *Târîhu'l-Yemen el-müsemma el-Müfid fi aḥbâri San'a ve Zebîd* (Kahire 1967, 1976; Dımaşk 1979); İbnü'd-Deybâ, *Kitâbü Kurreti'l-uyûn bi-aḥbâri'l-Yemeni'l-meymûn* (I-II, Kahire 1971-1977); İsbâ b. İbrâhim er-Rebî, *Nizâmü'l-ğarîb fi'l-luğa* (Dımaşk 1400/1980); Muhammed b. Sâlih b. Hasan el-İsâmî es-San'ânî, *Mesâlikü'l-ebşâr fi memâlikü'l-emşâr* (Beyrut 1985); Muhammed b. Hasan ez-Zemârî el-Himyerî, *Hayâtü'l-İmâm eş-Şevkânî: Kitâbü't-Tikşâr fi cidi zamâni 'allâmeti'l-eḳâlîm ve'l-emşâr Şeyḥi'l-İslâm Muhammed b. 'Alî eş-Şevkânî* (San'a 1411/1990); Muhammed b. Yûsuf el-Cenedî, *es-Sülûk fi tabakâti'l-ulemâ' ve'l-mülûk* (San'a 1414/1993, 1416/1995); İbn Mâlik el-Hammâdî, *Keşfü esrâri'l-Bâtıniyye ve aḥbâri'l-Ḳarâmiqa* (San'a 1994); Süleyman b.